

Oikeustieteelliset yksityiskirjastot

Lakimies
1/2020
s. 137–141

Oikeuskirjallisuuden käytön ja omistamisen muutos

Tänään julkistettavassa kirjassamme ”Oikeus, kirjastot ja kulttuuri” puhutaan oikeudellisista julkisista kirjastoista ja yksityiskirjastoista. Mitä tarkoitetaan oikeustieteellisillä yksityiskirjastoilla? Kirjamme sai jo ennen sen ilmestymistä paljon huomiota sosiaalisessa mediassa ja eräs nuori tutkija kysyi siellä, kuinka monta kirjaa on omistettava, jotta voi sanoa omistavansa ”yksityiskirjaston”. Voin nyt jo kertoa, ettei mitään numeerista rajaa ole. Ruvetkaa rohkeasti kutsumaan kokoelmaanne kirjastoksi! Kukaan ei voi riitauttaa tällaista kielenkäyttöä.

Jos kuitenkin haluatte olla vaatimattomia, voitte kutsua kokoelmaanne käsikirjastoksi. Muutenkin kirjastoterminologia ja kirjastoanalogiat ovat osuvia ja niitä viljellään tässä teoksessa. Moni bibliofiili esimerkiksi puhuu leikkisästi kotikirjastonsa ”poistoista”, ”luokista” tai jopa ”kokoelmapolitiikasta”. Vaikka bibliofiileillä on tapana mennä kirjanhankinnassa ja kirjastomaailmassa liiallisuuksiin, kukaan ei tietääkseni sentään ole hankkinut kirjastoautoa. Sillä olisi kieltämättä kätevä tehdä matkoja, kun käsikirjasto olisi aina mukana.

Yksi terminologinen täsmennys on kuitenkin aiheellinen. Tässä teoksessa on pidetty silmällä nimenomaan painetuista, fyysisistä kirjoista koostuvia kirjastoja. Tietynlainen huoli painetun kirjan ja lukemisen kohtalosta on nimittäin ollut yksi vaikuttimista sille, että tämän kirjan toimitustyöhön päätettiin ryhtyä. Koimme *Toni Malmisen* kanssa tärkeäksi dokumentoida, minkälaista oikeuskirjallisuuden - ja ehkä kirjojen yleisemminkin - omistus on nyt meidän aikanamme, kun ilmiö vielä on olemassa. Kiitämme Suomalaista Lakimiesyhdistystä tämän oikeuskulttuuriin liittyvän teoksen ottamisesta kustannettavaksi ja julkaistavaksi juhlavassa C-sarjassa.

Monet syyt ovat johtaneet siihen, että oikeuskirjallisuuden käyttö ja omistaminen ovat vähenemässä. Näitä syitä ovat:

1. digitalisaatio
2. juristien työtapojen muutos
3. oikeustieteellisen julkaisemisen muutos
4. lukemisen yleisempi väheneminen.

* Oikeuskulttuurin päivässä 8.11.2019 pidetty esitelmä vähäisin muutoksin ja alaviitteillä täydennettynä. Oikeuskulttuurin päivän teimana oli oikeuskirjallisuus ja Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen kustantama teos ”Oikeus, kirjastot ja kulttuuri” julkaistiin tilaisuudessa.

Lähdeaineistojen digitalisaatio ei tietenkään ole ensi sijassa kielteinen ilmiö. Juristien työtä helpottaa valtavasti, että säädösaineisto, lainvalmisteluaineisto ja oikeustapaukset ovat vaivatta löydettävissä sähköisesti. Lisäksi oikeuskirjallisuutta julkaistaan yhä enemmän sähköisesti. Sähköinen aineisto vähentää tarvetta käyttää tai ainakaan omistaa oikeuskirjallisuutta. Digitalisaatio saattaa myös muuttaa lukemisen tapaa. Sähköinen tiedonhaku tukee työskentelytapaa, jossa juristi lukee vain tietyn kapea-alaisen säännöksen ja sen tulkintaa koskevan aineiston. Tämä ei ole pelkästään myönteistä.

Vaikka tutkittua tietoa aiheesta on vähän, lienee silti selvää, että ainakin osalla lakimieskunnasta työskentelytavat ovat muuttuneet tavalla, joka on omiaan vähentämään oikeuskirjallisuuden käyttöä. Monet juristit erikoistuvat yhä kapeammille aloille eivätkä tarvitse oman erikoisalansa oikeuskirjallisuutta ainakaan muutamaa teosta enempää. Normitulva johtaa myös siihen, että relevanttia oikeuskirjallisuutta ei välttämättä edes ole. Olen itse harrastusluonteisen tutkimustoimintani lisäksi johtanut finanssialalla lakiasiainyksiköitä yli kymmenen vuotta ja tänäkin aikana nähnyt nopeasti normiaineksen valtavan lisääntymisen, joka on vähentänyt juristien mahdollisuuksia oikeuskirjallisuuden käyttöön.

Oikeustieteellisen julkaisutoiminnan muutostrendeistä on keskusteltu viime aikoina vilkkaasti enkä tässä puheenvuorossani keskity siihen. Kyse on joka tapauksessa siitä, että tutkimusrahoitus ja akateeminen meritoituminen kannustavat herkästi tutkijaa tuottamaan julkaisuja, jotka eivät ole käytännön juristien käsissä kuluva lainoppia.

On vaikea sanoa, missä määrin lukemisen yleinen vähentyminen vähentää myös oikeus- tai muun ammattikirjallisuuden lukemista.¹ Todennäköisesti tällainen vaikutussuhde on olemassa.

Yllä kuvatussa muutoksessa on hyviäkin piirteitä, mutta kaikille juristi-bibliofileille on yleensä tuskallista lukea esimerkiksi uutisia siitä, miten kirjoista on tullut ongelmajätettä ja miten niitä silputaan käytettäväksi rakennuseristeenä. Moni myös tietää tarinoita siitä, mitä oikeuskirjallisuudelle on tapahtunut, kun virastojen tai yrityksien tilankäyttöä on tehostettu ja ”vanhanaikaisesta” kirjastosta on luovuttu.

Tähän teokseen olemme oikeuskulttuurin vaalimisen takia koonneet 12 artikkelia, joissa oikeuskirjallisuuden omistajat kuvaavat omia ammatillisia kirjastojaan ja oikeuskirjallisuuden merkitystä heidän ajattelulleen. Äänessä on tutkijoita, tuomareita ja muita käytännön juristeja.² Kaikkia yhdistää suorastaan intohimoinen suhde kirjoihin ja lukemiseen. Kiinnostavaa on myös se, miten

1. Ks. tärkeänä puheenvuorona asiasta Kai Ekholm, Kansakunta, joka lakkasi lukemasta. Helsingin Sanomat 6.8.2019, s. A5. Myös Kai Ekholm, joka on Kansalliskirjaston eläkkeelle jäänyt johtaja, piti esitelmän Oikeuskulttuurin päivässä. Hän puhui otsikolla ”Miksi kirjallisuuden, muistin ja ymmärryksen monitahoisuus ei ole enää muodikasta?”.

2. Otimme teosta toimitettaessa yhteyttä laajaan joukkoon oikeustieteilijöitä ja käytännön juristeja, kun kartoitimme mahdollisia kirjoittajia. Kaikki, joilta kirjoituksia pyydettiin, eivät kuitenkaan

yksittäiset tutkimukset ovat saattaneet vaikuttaa vahvasti oikeustieteilijöiden ajatteluun ja miten näihin inspiraation lähteisiin saatetaan palata uudestaan ja uudestaan.

Ajattelimme, että kuvattaessa yksityiskirjastoja kulttuurisena ilmiönä on parasta perustaa teksti omakohtaisille kokemuksille. Toivomme, että tällaiset henkilökohtaiset kertomukset ovat myös lukijoille kiinnostavia. Henkilökohtaisten kirjastokuvauksien lisäksi teoksessa on etevien tutkijoiden kuvauksia kirjanomistamisen historiasta ja julkisen kirjastolaitoksen kehityksestä.

Yksityiskirjastojen merkitys

Mitä merkityksiä yksityiskirjastoilla on? Kirjat ja kirjastot ovat tiedon lähde. Kirjat on yhdistetty viisauteen jo tuhansia vuosia. Antiikin Rooman tarustoon kuuluu esimerkiksi kertomus Rooman kuningas *Numa Pompiliuksesta*, joka hallitsi Roomaa 700-luvulla eKr. Numa Pompiliusta pidettiin niin oppineena ja viisaana, että hänen kuollessaan katsottiin parhaaksi, ettei kukaan enää saavuta samanlaista tietämyksen tasoa kuin hän. Niinpä Numa Pompiliuksen kirjat haudattiin hänen kanssaan.³

Voimme siis sanoa, että perinteinen viisauden kerryttäminen on yksi yksityiskirjastojen funktioista. Yksityiskirjastoilla on tiedon lähteenä selvä käyttöarvo omistajilleen. Työnteko on kätevää, kun kirjat ovat kotona saatavilla. Jos ajatellaan oikeustieteellisen tutkimuksen tekemistä, olemme yhä tilanteessa, jossa lähdeaineistosta vain pieni osa on sähköisessä muodossa. Esimerkiksi väitöskirja, jossa lähdeaineisto olisi vain sähköisesti julkaistua aineistoa, olisi todennäköisesti hyvin puutteellinen.

Mutta käyttöarvon lisäksi tänään julkistettavan teoksen teksteistä käy ilmi, että kirjat ovat omistajilleen paljon muutakin kuin vain pragmaattinen työväline tiedonhakuun. Yksityiskirjasto on omistajalleen myös inspiraatiolähde ja innoittaja keskittymiseen. Kyse ei vain siitä, että tieto on tarvittaessa saatavilla. Kyse on myös siitä, että kotona oleva kirjastointeriööri luo rauhoittavan tyyssijan, joka innoittaa lukemiseen ja löytämiseen. Kirjasto on kuin löytöretki. Kuvitelkaa, että

ehtineet kirjoittaa teokseen eikä kaikkia aihepiiristä kiinnostuneita potentiaalisia kirjoittajia välttämättä osattu lähestyä.

3. Ks. Numa Pompiliuksesta esim. Carl Grimberg, *Kansojen historia*. Osa 5. Roomalaiset. Suom. Weikko Pakarinen. Werner Söderström Osakeyhtiö 1957, s. 37. Numa Pompiliukseen liittyvää tarua kirjojen hautaamisesta ja varsinkin niiden löytymisestä v. 181 eKr on jo pitkään pidetty pötypuheena. Kirjojen hautaaminen vainajan kanssa voisi tosin nykyään ratkaista pulmia, joita bibliofilien perijät kohtaavat. Kirjassamme on monia kuvauksia siitä, minkälaiseksi tilaa vieväksi taakaksi laaja kirjasto voi muodostua siinä vaiheessa, kun sen omistaja ei enää sitä käytä.

teillä olisi kaikki kirjastonne kirjat vain tietokoneella. Tulisiko ikinä tehtyä selailulöytöjä? Pysähtyisittekö lukemaan artikkelia, jota ette olleet etsimässä? Monille esimerkiksi vanhanaikainen tietosanakirja on rauhoittavampi ja inspiroivampi kuin internetin maailma, jossa voi pyöriä näennäisen tehokkaasti tuntikausia ilman, että omiin aivoihin tulisi yhtäkään uutta syvällistä ajatusta. Lisäksi moni tämänkin teoksen kirjoittaja toteaa muistavansa paremmin paperilta kuin näytöltä luetut asiat.

Yksityiskirjastoilla – kuten sivumennen sanoen julkisillakin kirjastoilla – on myös sosiaalinen merkitys tutkijayhteisössä. Lähdeoteoksia metsästäettäessä syntyy sosiaalisia kontakteja, kun kirjoja lainaillaan toisille. Kirjalahjoitukset ovat myös henkilöhistoriallisesti kiinnostavia. Bibliofiilit puhuvat usein teoksen provenienssista eli omistushistoriasta, joka voi selvittää esimerkiksi omistuskirjoituksista. Omistuskirjoitukset ovat tieteen henkilöhistorian kannalta hyödyllisiä, samoin kuin kirjoissa olevat erilaiset marginaalimerkinnotkin. Kun painetut kirjat ja traditioiden merkitys vähenevät, kaikki eivät enää tunne omistuskirjoituksiin liittyviä käytänteitä.⁴

On yksityiskirjastossa toki huonojakin puolia. Yksi on tilan tarve. Oikeus, kirjastot ja kulttuuri -teoksessamme on suorastaan koomisia anekdootteja siitä, miten asuntoon on mahduttettu kirjoja. Säilytystilaongelmien takia tuhansien niteiden kirjastojen omistajat ovat joutuneet ottamaan käyttöön kaikki tilansa ja teettämään erityisiä kirjajhylyjä. Kun oma kirjastoni ei esimerkiksi mitenkään mahdu kaupunkiasuntomme työhuoneeseen, olen joutunut hajasijoittamaan kirjoja myös maalle eri rakennuksiin ja kirjastohuoneisiin. Säilytystilojen suhteen paras tilanne lienee kirjaamme haastatellulla tasavallan presidentti *Sauli Niinistö*llä, joka on voinut ottaa kirjojen säilytystilaksi myös Mäntyniemen virka-asunnon.

Miltä oikeustieteellisten yksityiskirjastojen tulevaisuus näyttää?

Oikeuslähteiden käyminen sähköiseksi on ilman muuta vakava haaste perinteisille yksityiskirjastoille. Tätä esitelmää tai tämän kirjan toimittamista ei pitäisi nähdä vain konservatiivisena hätähuutona kirjojen puolesta. Sähköisissä aineistoissa on nimittäin käytettävyyden kannalta paljon hyvää: sanahaut ovat

4. Oikeaoppinen tapahan on kirjoittaa omistuskirjoitus teoksen nimiösivulle (siis sivulle, jossa on myös kirjan otsikko). Henkilöhistoriaa tutkittaessa puolestaan on hyvä tietää, että omistuskirjoitus on pitkään ollut tapana kirjoittaa muodollisemmassa ja kunnioittavammassa muodossa kuin mihin henkilöiden tosiasiallinen tuttavuussuhde antaisi aihetta. Omistuskirjoitus voi olla esimerkiksi muotoa ”Professori X:lle kunnioittaen NN:ltä”. Ks. dedikaatioista E.J. Ellilä, Kirjojen taika. Werner Söderström Osakeyhtiö 1952, s. 115–117.

ylivertaisia ja säädösaineistot ovat aina ajan tasalla. Älypuhelimien ansiosta tällaiset oikeudelliset aineistot ovat aina mukana. Esimerkiksi perinteinen painettu lakikirja lienee näistä syistä uhanalainen kirjalaji, vaikka lakikirjan pedagogiset edut tulevat monissa tämänkin teoksen kirjoituksissa esille.

En kuitenkaan usko, että oikeudelliset yksityiskirjastot syrjäytyvät pelkästään sähköisten aineistojen takia. Niin moni juristi pitää painetun kirjan lukukokemusta parempana muistamisen ja lukunautinnon kannalta. Itse uskon, että suurempi uhka yksityiskirjastoille on pikemminkin yleinen lukutottumuksien ja työelämän muutos. Kun lukeminen vähenee, eivät lakimiehet kokoa ammattikirjallisuuttakaan koteihinsa siten kuin ennen. Juristien työ käy myös yhä intensiivisemmäksi, ja kun työpäivät venyvät iltaan asti, vain juridiikalle kaikkein omistautuneimmat viettävät vapaa-aikansa ammattikirjallisuutta lukien. Aikaa perusteelliselle ja syvälliselle lukemiselle ei ole, vaikka se olisi usein ammatillisten taitojen kehittämisen ja ylläpitämisen kannalta kaikkein arvokkainta.

Silti voi todeta, että kirjojen ja yksityiskirjastojen tulevaisuus ei suinkaan ole välttämättä synkkä. Oikeuskirjallisuutta julkaistaan yhä paljon ja kehityksessä on ristiriitaisia piirteitä. Tietyillä oikeudenaloilla, kuten vaikkapa perus- ja ihmisoikeustutkimuksessa, oikeustieteen merkitys oikeuslähteenä on jopa lisääntynyt. Yhä on paljon lakimiehiä, jotka työskentelevät laaja-alaisesti eri oikeudenalojen parissa ja käyttävät painettua oikeuskirjallisuutta päivittäin. Joka tapauksessa kaikilla juristeilla lienee myös ikiaikainen tarve lukemiseen.

Lopuksi haluan vielä kiittää kaikkia teokseen kirjoittaneita. Yksityiskirjastojen avaaminen lukijoille on ollut kirjoittajilta rohkeaa ja samalla tärkeää oikeuskulttuurin taltioimisen kannalta. Lisäksi kirjastoon muita artikkeleilla kirjoittaneilla on ollut suuri merkitys siinä, että tänään julkaistusta kirjasta on tullut mielekäs kokonaisuus.

Sakari Wuolijoki